

СУТНІСТЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

О.Г.Горшкова, С.П. Заруба

Україна, м. Запоріжжя, Комунальний заклад «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради

Початок ХХІ століття характеризується новими політичними, економічними, соціально-культурними умовами, в яких відбувається формування громадянського суспільства, модернізація освіти та управління. Школа цілеспрямовано виконує важливе соціальне замовлення суспільства – виховує громадянина, здатного розбудувати суверенну Україну, плекає творчу особистість із високим рівнем інтелектуального та духовного розвитку, здатну забезпечити поступ нації до світової спільноти.

Перехід країни до громадянського суспільства призвів до визнання громадянського виховання як пріоритетного та зумовив зміни в професійно-кваліфікаційних вимогах до керівників загальноосвітніх закладів та в характері управлінської праці взагалі.

Актуальність даної проблеми визначається необхідністю розвитку, поглиблення та розповсюдження теорії громадянського суспільства, вдосконалення концепції та закону «громадянського виховання» й управління даною системою в навчальному закладі будь-якого типу, використання інноваційних виховних технологій.

Мета полягає в теоретичному обґрунтуванні проблеми громадянського виховання учнівської молоді та розкритті шляхів її реалізації в освітніх закладах.

Відомо, що формування правової, демократичної держави можливе лише на основі розвинутого громадянського, некорумпованого суспільства, яке передбачає трансформацію громадянської самосвідомості, моральної та правової культури громадян. Так, Чорна К. у своїй роботі «Громадянське виховання – нагальна потреба України» зазначила, що «громадянське суспільство – одночасно і мета, і засіб громадянського виховання особистості»[6, с.3].

У Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», у Національній доктрині розвитку освіти, Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді підкреслюється, що головною метою сучасної школи є допомога молоді у її життєвому

самовизначенні, самореалізації, життєтворчості згідно з національними цінностями та в контексті ідеї інтеграції української держави у Європейський простір.

Виходячи з цього, громадянське виховання – процес залучення особистості до засвоєння вироблених людством цінностей, створення сприятливих умов для реалізації нею свого природного потенціалу та творчого ставлення до життя, спрямований на ствердження суспільно-значущих норм і правил поведінки особистості. Воно, за словами вітчизняної дослідниці сучасних проблем громадянського виховання К.Чорної, «..повинно стати серцевиною усієї діяльності школи як у процесі навчання, так і позакласній роботі»[6, с.3].

На наш погляд, за основу громадянського виховання, можна взяти визначення Коджаспирової Г., яка розкриває його як «... процес формування у особистості поваги до закону та безперечне підкорення йому, нормам колективного життя, розвиток її громадянського самопізнання, соціальної та політичної відповідальності, культури міжнаціональних відносин, громадянських почуттів і якостей; патріотизму, національної і расової терплячості, почуття громадянського обов'язку і соціальної відповідальності, готовності захищати свою Вітчизну, відстоювати свої погляди»[3, с. 110].

Таким чином, громадянське виховання – це всеохоплююча категорія, що поєднує всі грані педагогічного процесу. Важливе місце у цьому посідає освітня складова у вигляді громадянської освіти, яка доповнюється та розширюється у душі громадянськості. За визначенням Лозової В., Троцько Г., «громадянськість – інтегральна риса особистості, що характеризується відчуттям себе громадянином конкретної держави, лояльним ставленням до її інституцій і законів, почуттям власної гідності у стосунках з представниками держави, знаннями та поважаннями прав людини, чеснот громадянського суспільства, відповідним ставленням до своїх обов'язків перед державою, патріотизмом» [4, с.120].

Громадянськість виявляється в активному прояві у житті сукупності соціальних, політичних і громадянських прав особистості, її інтеграції в культурній й соціально-економічній структурі суспільства.

Вона, як риса особистості, відбиває:

- патріотичну свідомість, громадянську відповідальність, суспільну ініціативність й активність, готовність працювати для розвитку Батьківщини, захищати її, підносити її міжнародний авторитет;

- повагу до Конституції, законів держави, прийнятих у ній правових норм, сформованість потреби в їх дотриманні, високій правосвідомості;

- досконалі знання та володіння державною мовою, турботу про піднесення її престижу;

- повагу до батьків свого родоводу, традицій та історії рідного народу, усвідомлення своєї належності до нього як його представника, спадкоємця та наступника;

- дисциплінованість, працьовитість, завзятість, почуття дбайливого господаря своєї землі, піклування про її природу, екологію;

- гуманність, шанобливе ставлення до культури, традицій, звичаїв національних меншин, що проживають у країні, високу культуру міжнаціонального спілкування.

Академік АПН України О.Сухомлинська, у своїй статті «Громадянське виховання: спадщина і сучасність» наголошує, що «виховання громадянських якостей – це емоційно-почуттєве прилучення дітей до різних форм знання, розуміння, діяльності та поведінки, спрямованих на прояви громадянськості. До громадянських якостей належать: любов до свого народу, краю, вітчизни, толерантність, демократизм, громадянська свідомість, громадянська гідність, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність, громадянська мужність, громадянська діловитість, працелюбність, повага до законів держави, чужої думки... » [5, с. 4].

Отже, неодмінною умовою громадянського виховання є *системний підхід*, який передбачає розгляд цілісного багаторівневого, ієрархічного, взаємозалежного детермінованого відкритого процесу в його постійному розвитку та саморозвитку. «Система громадянського виховання – це визнання цінностей кожної людини – суб'єкта відродження України як держави, розвитку громадянського демократичного суспільства, культури власної життєтворчості»[2, с. 38].

Складниками даної системи є: мета, завдання, принципи, суб'єкти діяльності та відносини між ними, процес громадянського виховання, умови, в яких воно відбувається, управління, що забезпечує інтеграцію складників у цілісну систему та розвиток цієї системи.

Серед принципів, дотримання яких у процесі громадянського виховання особистості є найбільш вагомими, слід назвати такі:

- *принцип гуманізації та демократизації* виховного процесу, що передбачає рівноправність, проте різнозобов'язаність педагогічної взаємодії, їхню

взаємоповагу, переважну діалогічність взаємодії, відкритість до сприйняття громадянських цінностей, доброти, справедливості, співчуття, милосердя тощо;

- *принцип самоактивності та саморегуляції* сприяє розвитку у вихованця суб'єктних характеристик, формує здатність до критичності й самокритичності, до прийняття самостійних рішень, що поступово сприяє виробленню громадянської позиції особистості;

- *принцип системності* згідно з яким процес громадянського виховання зумовлюється гармонійністю розвитку низки взаємопов'язаних новоутворень у його структурі;

- *принцип комплексності та інтегрованості*, який передбачає забезпечення у громадянському вихованні тісної взаємодії та поєднання навчального та виховного процесів, зусиль різних соціальних і громадських інституцій – сім'ї, дошкільних закладів, школи, громадських спілок, дитячих, молодіжних самодіяльних угруповань, релігійних організацій тощо;

- *принцип наступності та неперервності*;

- *принцип культури відповідності*, що в цьому контексті передбачає органічну єдність громадянського виховання з історією з поляганням на історичну пам'яті та культурою народу, які забезпечують духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь;

- *принцип інтеркультурності*, що передбачає інтегрованість української національної культури у контексті загальнодержавних, європейських і світових цінностей у загальнолюдську культуру. Реалізація цього принципу передбачає. Що в процесі громадянського виховання мають забезпечуватися передумови для формування особистості, вкоріненої у національну культуру та відкритої до інших культур, ідей та цінностей.

У своїй роботі «Програма патріотичного виховання дітей і учнівської молоді» І.Бех і К.Чорна акцентували увагу на тому, що «в центрі системи громадянського виховання постала особистість дитини як найвища цінність»[1, с.5]. На їх думку, метою системи такого виховання зараз і на перспективу має бути виховання патріота України, який орієнтується на пріоритет національних цінностей при повазі до цінностей інших культур, прагне в розумних межах поєднати особисті інтереси з інтересами суспільства, держави й інших людей, здатний правильно обирати життєві цілі, розуміє демократію як реальне народовладдя.

Досягнення цілей системи громадянського виховання, на нашу думку, вимагає дотримання *наукового підходу* до організації цього процесу. Такий підхід передбачає дію загальних закономірностей розвитку громадянськості як вплив конкретно історичних умов життєдіяльності даного суспільства загалом і кожного з його членів зокрема. Конкретно історичний підхід допомагає збагнути та сформулювати специфічні, найбільш актуальні на даному етапі розвитку українського суспільства завдання громадянського виховання:

- усвідомлення громадянами України необхідності державотворчих процесів у поєднанні з розбудовою громадянського суспільства;
- формування у молодого покоління почуття патріотизму, відданості Батьківщини й водночас відчуття належності до світової спільноти.

Як показує практика, визначальною характеристикою громадянської зрілості як результату реалізації системи громадянського виховання, є *розвинена правосвідомість* – усвідомлення своїх прав, свобод, обов'язків, поважливого ставлення до Закону, хоча з деякими з них можемо не погоджуватися, до державної влади, хоча діяльність деяких представників може викликати негативні почуття. Основою правосвідомості особистості є усвідомлення, що головне завдання України як цивілізованої держави полягає в захисті соціальних інтересів, прав і свобод своїх громадян. Свобода і незалежність особистості є умовою безпеки і розквіту держави. Тому ніхто не повинен бути поза системою захисту, турботи та сприяння. В той же час держава має гарантувати кожному реальну можливість працювати, творити за своєю вільною і творчою ініціативою. Саме Права людини повинні бути пріоритетними стосовно державних і суспільних інтересів, бо правова держава дотримується верховенства Закону, положень про права дитини, викладених у «Декларації про права дитини» та «Конвенції про права дитини».

Зазначимо, що не менш важливою складовою змісту громадянського виховання є *розвиток політичної культури*, що включає належну політичну компетентність, знання про типи держав, політичне облаштування суспільства, політичної організації й інституції, принципи, процедури та регламенти суспільної взаємодії, виборчу систему. Політична культура виявляється також у лояльному та критично вимогливому ставленні людей до держави, її установ, органів влади, у здатності громадян брати участь у прийнятті рішень, які мають впливати на владу.

Говорячи про громадянське виховання молоді, треба затонути питання про *моральність особистості*. Вона включає гуманістичні риси, що являють собою єдність

національних і загальнолюдських цінностей. Це визначає культуру поведінки особистості. Норми моралі полегшують сприймання норм правових, які, в свою чергу, сприяють глибшому усвідомленню моральних істин. Моральна свідомість дозволяє побачити й усвідомити ту межу моральної поведінки, за якою починається аморальні та протиправні вчинки, що складають основу булінгу, а також стимулює соціально ціннісну поведінку, застерігає від правопорушень.

Що стосується змісту громадянського виховання особистості, то він базується на: патріотизмі, правосвідомості, національній свідомості, культурі міжетнічних відносин, політичної культури, громадянської зрілості, моральності, працьовитості. Тому зміст громадянської освіти можна узагальнити за певними складовими згідно з її розумінням Радою Європи яка визначила громадянську освіту як інтеграцію політичних і правових знань, що мають ціннісне наповнення та демократичне спрямування.

Шляхами реалізації даного процесу можуть бути:

- включення проблематики громадянського виховання до дослідницьких програм і планів навчальних і наукових закладів, проведення науково-теоретичних конференцій та семінарів, фактично-методичних нарад з проблем виховання громадянина;

- підвищення професійної кваліфікації педагогів і вихователів, для чого необхідно створити в інститутах післядипломної освіти гнучку, оперативну систему науково-методичної підготовки з даної проблеми;

- спрямування Міністерства освіти і науки України, Академії педагогічних наук України, Інституту інноваційних технологій України, обласну департаменту освіти на організацію та проведення науково-методичних конференцій, семінарів, нарад, засідань методичних об'єднань, створення творчих груп з проблем громадянської освіти та виховання;

- створення на базі кращих освітянських закладів експериментальних центрів для опрацювання виховних інновацій, розповсюдження передового досвіду творчих педагогічних працівників, вихователів, керівників гуртків позашкільних закладів з питань громадянського виховання;

- коригування й узгодження змісту освіти, навчальних планів і програм з метою орієнтації на цінності культури громадянськості вже існуючих дисциплін соціально-гуманітарного циклу, розробка та запровадження нових курсів, що сприятимуть формуванню політичної, правової, економічної й екологічної культури громадянина України;

- розробка та впровадження нових методик виховання та навчання;
- розробка технологій вивчення рівнів ефективності громадянського виховання;
- організація та забезпечення психолого-педагогічного всеобучу батьків з метою підвищення ролі родинного виховання у становленні особистості громадянина;
- налагодження контактів з міжнародними організаціями, запровадження різноманітних проектів з проблем громадянського виховання.

Серед методів і форм пріоритетна роль належить активним методам, що базуються на демократичному стилі взаємодії й спрямовані на самостійний пошук істини, сприяють формуванню критичного мислення, прояву ініціативи та творчості. До таких методів належать: ситуаційно-рольові ігри, соціограма, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, ігри-драматизації, метод проектів тощо.

Отже, *підводячи підсумок* вищезазначеному, можемо сказати, що успішність роботи, спрямованої на громадянське виховання учнівської молоді, визначається наступною низкою вимог:

- створення демократичного клімату, стилю спілкування в учнівському колективі, загальноосвітньому закладі;
- педагогічно цілеспрямованим вибором змісту, форм, методів виховання з урахуванням вікових особливостей учнів, їх інтересів, прагнень, потреб і можливостей;
- здійснення постійної самоосвіти вчителя, вихователя, керівника гуртка;
- залучення до співпраці з навчально-виховним закладом батьків, культивуючи серед них демократичні цінності та традиції.

Література

1. Бех І., Чорна К. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді //Шкільний світ. - 2007.- № 13. – С.5.
2. Дем'янюк Т. Організація виховного процесу в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі: науково – методичний посібник. – Суми: ТОВ Видавництво «Антей», 2006. – 384 с.
3. Коджаспирова Г. Педагогика в схемах, таблицях и опорных конспектах. – М.: Арис-пресс, 2006. – 256 с.
4. Лозова Т., Троцько Г. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник. – 2-е вид. – Харків: «ОВС», 2002. – 400с.
5. Сухомлинська О. Громадянське виховання: спадщина і сучасність /Науково-методичний часопис Доба з історичної та громадянської освіти. – 2005. - № 2. – С.4-5.
6. Чорна К. Громадянське виховання – загальна потреба України //Освіта України. – 2000.- № 51. – С. 3 -5.